

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ESG-ОРІЄНТИРІВ

Кирчата І.М., канд. екон. наук, доцент

Шершенюк О.М., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Загострення глобальної конкуренції вимагає постійного перегляду та вдосконалення існуючих інструментів ведення підприємницької діяльності, стимулює до розробки та використання нових адаптованих до реалій сьогодення механізмів взаємодії «бізнес - суспільство».

Традиційні методи набуття конкурентних переваг вже майже вичерпались та потребують нового інструментарію, який ґрунтується на принципах використання «ESG компонент» (Environmental, Social, Governance), що набувають все більшої актуальності в останні роки.

По-перше, це пов'язано зі збільшенням розуміння про те, як бізнес може вплинути на навколишнє середовище і суспільство, а також з потребами споживачів у продуктах і послугах, створених компаніями, що враховують ESG-фактори.

По-друге, ESG-чинники стали невід'ємною частиною інвестування. Великі інвестори та фонди все частіше звертають увагу на ESG-компоненти під час ухвалення інвестиційних рішень, оскільки вони можуть вплинути на фінансову успішність компанії в середньо- і довгостроковій перспективі.

По-третє, на рівні держави активно вживають заходів, пов'язаних з ESG-факторами, як-от законодавство про екологію, зобов'язання щодо дотримання соціальних стандартів, поліпшення корпоративного управління та ін.

Усе це робить ESG-компоненти не тільки актуальною, але й нагальною необхідною частиною підприємницької діяльності, сприяє інтенсифікації партнерських відносин між бізнесом і суспільством, і як наслідок, гарантує довгострокові взаємовідносини зі споживачами та забезпечує конкурентну стійкість.

Сьогодні в діловому співтоваристві вже присутня стабільна група компаній, які реалізують ESG-принципи, керуючись міжнародними вимогами і стандартами, використовуючи при цьому інвестиційну привабливість як критерій ефективності і головну перевагу в доступі до фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність змін в управлінні бізнес-системами на принципах ESG обумовлюється локальними соціально-екологічними чинниками певної країни. Під соціальними й екологічними критеріями мається на увазі робота підприємств на благо навколишнього середовища й суспільства, а управлінський критерій проявляється в дотриманні етичної корпоративної політики [1].

В Україні стратегія використання ESG-компонент на рівні підприємств тільки розвивається, а тому в переважній більшості цей процес передбачає інтеграцію корпоративної соціальної відповідальності в управління підприємством, включаючи різні аспекти, такі як економічні, екологічні та соціальні. Тобто в зону відповідальності потрапляють нові фактори неекономічного характеру, але вже сьогодні і саме завдяки цьому, підприємства зможуть сприяти сталому розвитку та отримувати більшу підтримку у своїй діяльності.

Сталий розвиток – це не досягнення короткочасної гармонії, а ціла низка поступових змін, за яких використання усіх видів ресурсів (природного, людського, фінансового тощо) націлене на задоволення теперішніх потреб суспільства без шкоди для майбутніх поколінь [2, 3].

Сталий розвиток і довгострокова конкурентна стійкість соціально відповідальних підприємств забезпечується якістю управління, обізнаністю вищого керівництва і прийняттям управлінських рішень на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності і імплементації цих технологій у стратегічний розвиток підприємств. Активна реалізація перспективних соціальних проектів, проведення ефективних соціальних заходів забезпечують розбудову держави, сприяють добробуту і підвищенню якості життя населення України [4].

Зважаючи на те, що в Україні відносно недавно почали приділяти увагу даному питанню і вітчизняна наука знаходиться в активному розвитку, слід вказати на вагомий внесок таких вітчизняних дослідників означеного напрямку [5-9].

Великий бізнес значно активніше розвиває програми сталого розвитку і випускає нефінансові звіти, які привертають увагу інвесторів нарівні з аналізом доходів, прибутку або EBITDA конкретної компанії. У світовій практиці ESG-принципи ведення бізнесу вже виходять на перший план під час оцінки перспектив і ризиків компаній, проте український бізнес тільки вчиться вибудовувати системні підходи до питань сталого розвитку та розкривати нові відомості про діяльність суб'єкта господарювання [10].

Підзвітність є важливою передумовою дотримання бізнесом доктрини сталого розвитку, яке неможливе без системи показників ESG, що відображають конкурентоздатність бізнесу та його вплив на довкілля й суспільство. Складність регламентації ESG-звітності полягає в тому, що вона має враховувати глобальні, державні та локальні потреби. Вимоги щодо ESG-показників на рівні держави впливають зі Стратегії сталого розвитку України, а на локальному рівні звітність має задовольняти інформаційні потреби місцевих громад. Ідеологія ESG-звітування та формат ESG-звіту мають буди комбінованими, зокрема містити мінімум уніфікованих показників [11].

Водночас, в наукових наробках окремо стоїть питання ESG-стратегії, що висвітлюється у численних звітах та робочих документах ООН, Світового економічного форуму, які сформували власне бачення стандартів ESG,

враховуючи особливості економічного, політичного, культурного та соціального середовища.

Невирішені складові загальної проблеми. З огляду на те, що сьогодні корпоративна соціальна відповідальність в своїй еволюції проходить ряд етапів розвитку та постає інноваційним вектором в діяльності бізнесу України, то вивчення і пошук шляхів вирішення проблем взаємодії бізнесу і суспільства ставить проблему набуття конкурентних переваг на якісно новий рівень.

Дотримання ESG-принципів сьогодні не просто етичне питання, але і ключовий фактор створення стійких взаємовідносин між бізнесом, владою та суспільством, який дозволяє бізнесу отримувати престижність, залучати нових клієнтів, здобувати довіру представників інвестиційного ринку, займати лідерську позицію в своїй галузі та збільшувати прибутковість в майбутньому.

Потреба повної інтеграції ESG-компонент в діяльність господарських суб'єктів вимагає розширення спектру можливостей для формування переваг в умовах сталого розвитку, а тому недостатньо опрацьованим залишається питання стратегічного розвитку підприємництва на засадах поєднання традиційного корпоративного управління з ESG-компонентами, як передумови забезпечення інвестиційної привабливості та набуття довгострокової конкурентної переваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності та визначення концептуального змісту ESG-компонентів як інструменту стратегії сталого розвитку підприємництва.

Викладення основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що представники малого та середнього підприємництва становлять більшість, багато хто з них досі не впевнені в тому, що ESG-орієнтири в досягненні цілей сталого розвитку можуть виступати як рушійна сила забезпечення їхньої стратегічної переваги.

Саме тому, корпоративна соціальна відповідальність на засадах поєднання з ESG-компонентами є необхідним кроком до створення стабільного та економічно успішного суспільства, яке просувається до сталого розвитку, а це означає, що підприємства мають віддавати перевагу не тільки економічним показникам, але й ставити перед собою завдання забезпечити стале зростання та благополуччя суспільства.

Застосування ESG-компонентів відкриває двері до нових можливостей для бізнесу, дозволяючи налагоджувати ефективну комунікацію зі своїми споживачами, забезпечуючи збільшення довіри до бренду, а виважена стратегія розвитку сприяє підвищенню відповідальності бізнесу в глобальних проблемах, включаючи кліматичні зміни, корупцію, економічну та соціальну несправедливість.

Проблема взаємодії бізнесу та суспільства набуває особливої актуальності для України в умовах війни, політичної нестабільності та економічних труднощів, саме тому стратегія розвитку підприємництва з урахуванням ESG-орієнтирів може стати одним з інструментів, що допоможуть

забезпечити стабілізацію та розвиток економіки країни, максимально задіюючи можливості малого та середнього підприємництва.

Очевидним є те, що в період повоєнного відновлення України переважна частина іноземних інвестицій буде враховувати ESG-орієнтири, а отже й актуальність ESG-принципів буде постійно зростати, і це необхідно враховувати при створенні стратегії сталого розвитку.

Стратегія, заснована на принципах ESG (Environmental, Social, Governance) – це інноваційно-інвестиційний підхід, який враховує не тільки фінансові параметри компаній, а й їхній вплив на навколишнє середовище, соціальні та громадянські права співробітників, що в сутності свідчить про інтеграцію їх в систему корпоративного управління.

Під ESG-інвестуванням варто розуміти інвестування, яке спрямоване на мінімізацію ESG-ризиків, зниження забруднення навколишнього середовища до рівнів, що не шкодять здоров'ю людини і природним екосистемам, а також посилення соціальної відповідальності та поліпшення корпоративного управління [9].

У рамках ESG орієнтованої стратегії інвестори орієнтуються на три основні критерії:

Environmental (екологічний) – оцінка компанії за ступенем її впливу на природне середовище, а також наявності її стратегії щодо зменшення негативного екологічного впливу;

Social (соціальний) – оцінка компанії за її керівництвом соціальними та громадянськими правами співробітників, а також якістю взаємодії з іншими суспільними групами: клієнтами, партнерами, акціонерами;

Governance (управлінський) – оцінка якості корпоративного управління компанії, етичності бізнес-практик і ступеня відповідальності керівництва.

Цей підхід використовують як інструмент управління ризиками та підвищення стійкості інвестиційного портфеля. Інвестори, які застосовують стратегію ESG, можуть отримати додаткове зростання прибутку, пов'язане зі зростанням ефективності компаній, які можуть запобігати виникненню ризиків на цих трьох рівнях.

До основних орієнтирів стратегії доцільно віднести:

- екологічна відповідальність – прагнення до пом'якшення негативного впливу на довкілля та природні ресурси;

- соціальна справедливість та рівність – задоволення потреб усіх членів спільноти, захист прав працівників, встановлення високих норм корпоративної відповідальності;

- управління ризиками та можливостями – як зовнішні, так і внутрішні чинники, які можуть вплинути на стратегію та діяльність компанії;

- інновації – пошук нових рішень, які можуть допомогти звести до мінімуму негативний вплив на навколишнє середовище та суспільство;

– дотримання обумовлених стандартів – дотримання законів і вимог регулювальних органів, а також дотримання угод і домовленостей із партнерами та конкурентами;

– врахування інтересів зацікавлених сторін – щодо екологічних, соціальних та економічних наслідків діяльності компанії та її можливого внеску у вирішення проблем суспільства;

– стійкість та сталість – сталий розвиток упродовж кількох років, з послідовністю виконання стратегії ESG, що справді захищає навколишнє середовище, підтримує соціальну стабільність і сприяє економічному прогресу.

В основі розробки стратегії має стояти діагностична оцінка ESG-компонентів, що використовує результати ESG-рейтингів (як міжнародних так і національних) на основі показників ESG-звітності.

Висновки з проведеного дослідження. Одним із ключових аспектів корпоративної соціальної відповідальності є забезпечення сталого розвитку бізнесу і суспільства. Це можливо досягти шляхом впровадження екологічної та соціальної компонент у власну діяльність, підтримки спільнот та розвитку територій.

Крім того, важливо брати участь у формуванні етичних і соціальних стандартів у своїй галузі, сприяти підвищенню рівня життя в місцевих спільнотах, підтримувати культурні заходи та спортивні ініціативи. Ці кроки забезпечують позитивний репутаційний імідж підприємства, збільшують його конкурентоспроможність та сприяють залученню нових клієнтів та інвесторів.

У світовій практиці все більше компаній демонструють успішні приклади взаємовідносин між бізнесом та суспільством, тож важливо в Україні перейняти ці позитивні досвіди та втілювати їх у своїй діяльності.

Використання ESG-компонентів дає змогу компаніям створювати цінність не тільки для власників, а й для всіх зацікавлених сторін, як-от клієнти, постачальники, працівники, інвестори та суспільство загалом. Цей підхід також допомагає компаніям захищати свою репутацію та створювати конкурентні переваги в довгостроковій перспективі.

ESG-компоненти є ключовим інструментом управління ризиками та можливостями в рамках стратегічного розвитку підприємництва. Вони допомагають компаніям оцінювати та запобігати ризикам, що пов'язані з екологією, соціальними питаннями та управлінням, а також створити можливості для поліпшення фінансової результативності компанії. Загалом, використання ESG-компонентів є важливою складовою сталого розвитку бізнесу в сучасному світі.

Перелік посилань

1. Калініченко З. Проблеми адаптивного управління бізнес-системами в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2020. № 3. С. 222-231.

2. Маслак О., Гришко Н., Яковенко Я., Пирогов А., Дубовик О. (2022). Циркулярна економіка в Україні: екологічне, соціальне та корпоративне управління (ESG) як інструмент стійкості соціально-відповідального бізнесу в умовах подолання пандемії COVID-19. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. № 3, С. 3–8.
3. Яковенко Я. Ю. Концепція управління стійким розвитком підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету; Економічні науки*. № 36. 2019. С. 75-81.
4. Власова К. В. Корпоративна соціальна відповідальність – основа інноваційного розвитку підприємств АПК України. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 3. С. 247-251.
5. Райко Д., Маслак О., Маслак М. (2021). Стратегія стійкого розвитку: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)*. 2021. №3. С. 131–134.
6. Матос П. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі : Критичний огляд досліджень ; пер. з англ. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2020. 88 с. (дата звернення 28.05.2023).
7. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк. 2012. 534 с.
8. Касич А. О., Яковенко Я. Ю. Сучасні науково-теоретичні підходи до визначення сутності поняття стійкого розвитку. *Економіка та держава*. 2016. №10. С. 14–20.
9. Ткаченко А. М., Колесник Е. О. Інвестування за ESG-принципами як визначальний чинник впливу на конкурентоспроможність металургійних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 4. С. 66–72.
10. Лівощко Т. Моніторинг за ESG-принципами та його вплив на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 5. Том 1. С.158-164.
11. Бухгалтерський інтернет-портал. Обов'язковість ESG-звітування в Україні: точка зору. *Практика МСФЗ*. URL: <https://ibuhgalter.net/material/1265/25459> (дата звернення 28.05.2023).

References

1. Kalinichenko, Z. (2020). Problems of adaptive management of business systems under the influence of destabilizing factors in Ukraine [Problemy adaptivnoho upravlinnya biznes-systemamy v umovakh vplyvu destabilizatsiynykh faktoriv v Ukrayini], *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Vol. 3, P. 222-231.
2. Maslak, O., Grishko, N., Yakovenko, Ya., Pirogov, A., Dubovik, O. (2022). Circular economy in Ukraine: environmental, social and corporate

governance (ESG) as a tool for the sustainability of socially responsible business in the conditions of overcoming the COVID-19 pandemic [Tsyrukulyarna ekonomika v Ukrayini: ekolohichne, sotsial'ne ta korporatyvne upravlinnya (ESG) yak instrument stiykosti sotsialno-vidpovidalnoho biznesu v umovakh podolannya pandemiyi SOVID-19], *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 3–8.

3. Yakovenko, Ya. (2019). The concept of managing enterprise sustainable development [Kontseptsiya upravlinnya stiykym rozvytkom pidpryyemstv], *Scientific Bulletin of Kherson State University; Economic sciences*, Vol. 36, P. 75-81.

4. Vlasova, K. (2018). Corporate Social Responsibility - the basis of innovative development of agricultural enterprises of Ukraine [Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' – osnova innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv APK Ukrayiny], *Economic analysis*, Vol. 28(3), P. 247-251.

5. Raiko, D., Maslak, O. Maslak, M. (2021). Solution to the problems of the sustainable development strategy. [Stratehiya stiykoho rozvytku: problemy ta shlyakhy vyrishennya]. *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 131–134.

6. Matos, P. (2020). *ESG Principles and Responsible Institutional Investing in the World: A Critical Review of Research [ESG-pryntsyropy ta vidpovidalne instytutysiine investuvannia u sviti: Krytychnyi ohliad doslidzhen]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2020. 88 p. available at: https://ua.cfaukraine.org/wpcontent/uploads/2020/12/P.Matos_ESG-PRYNTSYROPY_ebook.pdf. (last accessed 28.05.2023).

7. Novikova, O., Amosha, A., Antonyuk, V. (2012). *Sustainable development of the industrial region: social aspects [Staliy rozvitok promislovogo regionu: sotsialni aspekti]*, Institute of Industrial Economics, Donetsk. 2012. 534 p.

8. Kasich, A., Yakovenko, Ya. (2016). Modern scientific and theoretical approaches to defining the essence of the concept of sustainable development [Suchasni naukovoteoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia stiikoho rozvytku], *The economy and the state*, Vol. 10, P. 14–20.

9. Tkachenko, A., Kolesnyk, E. (2021). Investing according to ESG principles as a determining factor influencing the competitiveness of metallurgical enterprises [Investuvannia za ESG-pryntsyropy yak vyznachalni chynnyk vplyvu na konkurentospromozhnist metalurhiinykh pidpryyemstv], *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 4, P. 66–72.

10. Livoshko, T. (2022). Monitoring according to ESG principles and its impact on the competitiveness of economic entities [Monitoring ESG-pryntsyrov i yego vliyaniye na konkurentosposobnost subyektiv khozyaystvovaniya]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 5(1), P. 158-164.

11. Accounting online portal. Mandatory ESG reporting in Ukraine: a point of view. *Practice of IFRS*, available at: <https://ibuhgalter.net/material/1265/25459> (last accessed 28.05.2023).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.187; JEL Classification: M29

Кирчата І. М., Шершенюк О.М. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ESG-ОРІЄНТИРІВ

Мета. Дослідження сутності та визначення концептуального змісту ESG-компонентів як інструменту стратегії сталого розвитку підприємництва. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є положення економічної теорії, основні закони функціонування ринкової економіки, праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, в яких акцентується увага на необхідності поєднання принципів корпоративної соціальної відповідальності з ESG-компонентами. Використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Інтеграція ESG-компонент в діяльність суб'єктів підприємництва сприяє розширенню спектру можливостей для формування переваг в умовах сталого розвитку. Проте недостатньо опрацьованим залишається питання стратегічного розвитку підприємництва на засадах поєднання традиційного корпоративного управління з ESG-компонентами, як передумови забезпечення інвестиційної привабливості та набуття довгострокової конкурентної переваги. В останні роки виникла гостра необхідність у розвитку екологічної та соціальної компонент ESG-інвестування в світі. ESG-інвестування має на меті збільшити значення компаній, які працюють з врахуванням соціальних, екологічних та управлінських принципів, а тому є тим самим інструментом, що сприятиме досягненню сталого розвитку підприємств. ESG-компоненти є ключовим інструментом управління ризиками та можливостями в рамках стратегічного розвитку підприємництва. Вони допомагають компаніям оцінити та управляти ризиками, пов'язаними з екологією, соціальними питаннями та управлінням, а також створити можливості для поліпшення фінансової результативності компанії. Загалом, використання ESG-компонентів є важливою складовою сталого розвитку бізнесу в сучасному світі. **Наукова новизна.** В роботі теоретично обґрунтовано доцільність інтеграції ESG-компонентів, як ключового інструмента стратегії сталого розвитку підприємництва. Визначено принципи та основні орієнтири ESG орієнтованої стратегії як передумови формування довгострокових конкурентних переваг. **Практична значущість.** В роботі доведено, що інтеграція ESG-компонент на засадах поєднання з традиційним корпоративним управлінням в діяльність суб'єктів підприємництва розширює можливості формування переваг в умовах сталого розвитку та виступає передумовою забезпечення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: ESG-ризика, ESG-трансформація систем управління, ESG-чинники, конкурентна стійкість, сталий розвиток, соціальні стандарти

UDC 339.187; JEL Classification: M29

Kyrchata I., Shershenyuk O. GROUNDING OF A BUSINESS DEVELOPMENT STRATEGY BASED ON ESG BENCHMARKS

Goal. Study of the essence and definition of the conceptual content of ESG components as a tool for the strategy of entrepreneurship sustainable development. **Research methodology.** The theoretical and methodological basis is the provisions of economic theory, the main laws of the market economy functioning, the scientific works of leading domestic and foreign economists, in which attention is focused on the need to combine the principles of corporate social responsibility with ESG components. Methods of generalization and abstraction were used: method of analysis and synthesis. **The results.** The integration of ESG components into the business entities activities contributes to the expansion of the range of opportunities for the advantages formation under the sustainable development conditions. However, the issue of entrepreneurship strategic development based on the combination of traditional corporate governance with ESG components, as a prerequisite for ensuring investment attractiveness and acquiring a long-term competitive advantage, remains insufficiently studied. In recent years there has been an urgent need to develop the environmental and social components of ESG investing in the world. ESG-investing aims to increase the value of companies that operate with consideration of social, environmental and management principles, and therefore is the very tool that will contribute to the achievement of enterprises sustainable development. ESG components are a key tool for managing risks and opportunities within the framework of strategic business development. They help companies assess and manage environmental, social and governance risks as well as create opportunities to improve the company's financial performance. In general the ESG components usage is an important component of sustainable business development in the modern world. **Scientific novelty.** The work theoretically substantiates the expediency of the integration of ESG components as a key tool of the strategy of entrepreneurship sustainable development. The principles and main guidelines of an ESG-oriented strategy are defined as prerequisites for the formation of long-term competitive advantages.

Practical importance. The paper proves that the integration of ESG components based on the principles of combination with traditional corporate governance in the activities of business entities expands the opportunities for the formation of advantages in conditions of sustainable development and acts as a prerequisite for ensuring investment attractiveness.

Keywords: ESG-risks, ESG-transformation of management systems, ESG-factors, competitive stability, sustainable development, social standards

Відомості про авторів / About the Authors

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб.(050) 669-00-96.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine

Шершенюк Олена – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб.(050) 151-30-09.

Shershenyuk Olena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine